

25 september 2023- Toerismetop Assen

Toerismesector als aanjager van ruimtelijke transitie

Het voorrecht van een Rijksbouwmeester is dat je bij uiteenlopende evenementen mag aansluiten om te spreken over onze leefomgeving.

Drie dagen na terugkomst van een bezoek aan Venetië werd ik uitgenodigd om te spreken op de toerismetop 2023. De timing kon niet beter.

De strijd om de ruimte en de strijd om de toerist kan niet sterker worden geïllustreerd dan met beelden van deze Italiaanse archipel waar tienduizenden mensen dag in dag uit zich onvermoeibaar voortbewegen door smalle straatjes, over hoge bruggen, over stenige pleinen om vervolgens massaal neer te strijken in een van de vele honderden restaurants. Dankzij mijn geplande bezoek aan de architectuur biënnale, een eenvoudig verdedigbaar excuus als architect en rijksbouwmeester voor mijn reis, was ik onderdeel van de menigte en voelde hierbij zowel voorrecht als ook groot ongemak.

Om beter te begrijpen welke rol vrijetijdbesteding speelt in de leefomgeving heb ik de uitnodiging voor vandaag met beide handen aangepakt. Dank hiervoor.

Iedere sector is zich momenteel aan het herbezinnen. Welke rol speelt ze in de transitie naar een leefbaardere wereld. Met minder uitstoot, andere energievoorzieningen, meer biodiversiteit, een circulaire economie en met meer rechtvaardigheid.

Het zijn vragen die ook spelen in uw sector. Om *nu* de juiste antwoorden te vinden, helpt het om juist *ver* de toekomst in te kijken. En laat nu toekomstdenken centraal staan in de agenda die ik samen met mijn collega's van het College van Rijksadviseurs een aantal jaar geleden heb opgesteld onder de titel: "De 22^e eeuw begint nu".

Het agenderen van toekomstdenken begint zijn vruchten af te werpen. Niet alleen wordt volop nagedacht over de toekomst, we zien overal in het land ook initiatieven ontstaan die daar feitelijk vorm aan geven. Maar vaak nog op kleine schaal. Een projectontwikkelaar die voor hout kiest, een boerenbedrijf dat overschakelt op kringlooplandbouw. Maar een structurele aanpak van de grote ruimtelijke opgaven, een visie voor de lange termijn, is er nog niet. Die is wel nodig.

Iedere daad, ieder gebouw of iedere verandering van bestemming resoneert decennialang door, tot ver in de volgende eeuw. Dit legt op ons een grote verantwoordelijkheid om het goede te doen, als we solidair willen zijn met onze toekomstige generaties.

Er is ruimte voor toerisme nodig. Zeker. Zoals er voor veel meer doeleinden ruimte nodig is. Maar dat hoeft niet te ontaarden in een strijd om de ruimte. Het benoemen van de ruimtevraag als een strijd, of een puzzel, roept een onwenselijke tegenstelling op. Een tegenstelling die het ene gebruik boven het andere probeert te stellen. Die bijvoorbeeld natuurontwikkeling tegenover het beleven van natuur stelt.

We moeten naar een toekomst waarbij de ruimtelijke opgaven met elkaar in samenhang staan. Waarbij 1 + 1 niet 2 is, ook niet 3, maar 1: één hectare voor toerisme en één hectare voor natuur of economie zijn samen één en dezelfde hectare. Waarbij de impact van bijvoorbeeld massa-toerisme niet vanzelfsprekend meer leidt tot nog verdere groei en disbalans, maar het juist bijdraagt aan het terugbrengen van een acceptabel, dynamisch evenwicht.

In de voorbereiding op deze toerismetop ben ik nagegaan op hoeveel plekken in Nederland en daarbuiten ik mij als toerist, als recreant heb begeven. De foto's op mijn telefoon zijn de stille getuigen van de vele bezoeken aan vakantieparken, natuurgebieden, musea. Soms dicht bij huis, maar veel vaker ver weg.

Zoals gezegd bezocht ik Venetië in mei tijdens de opening van het Nederlandse paviljoen op de architectuur biënnale. Ik hoef u niet meer te vertellen over de enorme drukte in de stad en de ongekende belasting die tienduizenden mensen op het UNESCO werelderfgoed eiland hebben. Dag in dag uit.

De belasting op het bestaande erfgoed is groot. Het eiland ligt aan het infuus van de vaste wal om toeristen dagelijks van grote hoeveelheden eten en drinken te voorzien. Het wordt er niet gezelliger op. Recent onderzoek toont aan de meest onbeleefde Italianen in Venetië leven. Dat is niet los te zien van de massa toeristen. Het staat in schril contrast met de gastvrije ontvangst die mij bijvoorbeeld in Boertange, Veenhuizen of Blija ten deel viel. Er is blijkbaar een grens aan de toeristische druk die een gebied of een lokale gemeenschap aankan. De dynamiek is aanwezig, maar de balans lijkt zoek. Tussen mens en natuur, tussen toerist en bewoner, tussen stad en het omliggende landschap.

Afgelopen week was ik op de Sallandse Heuvelrug. Een door Staatsbosbeheer intensief beheerd natuurgebied met een natura 2000 status.

Als we het hebben over de zogenaamde strijd om de ruimte is dit bijzondere heideland een interessante casus. In het gebied wordt gewerkt aan natuurherstel en natuurbehoud. Het werk dat door vele gespecialiseerde beheerders dagelijks wordt uitgevoerd lijkt, door de zorgvuldigheid die dit cultuur-landschap vergt, soms op tuinieren. Veel dagtoeristen bezoeken het gebied. Er wordt gefietst en gewandeld. In het gebied wordt drinkwater gewonnen. Er vindt landbouw plaats. Er wordt gewoond, gewerkt, verzorgd, vergaderd, gegeten, gedronken en

geslapen. Het gaat allemaal prima samen. Behalve op de doorgaande verkeersroute die er dwars doorheen loopt, de Nijverdalsebergweg tussen Holten en Nijverdal. Dit is een druk bereden weg waar voetgangers, fietsers en auto's elkaar lijken te beconcurreren.

Waar houdt het ruimtegebruik voor de ene bestemming op en waar begint het gebruik voor de andere? Misschien is wel het meeste kenmerkende van recreatie, van toerisme dat begrenzing in veel gevallen maar beperkt bestaat. Hectares voor logies, themaparken, jachthavens en andere typisch toeristische voorzieningen zijn te overzien. Maar recreatie en toerisme hebben bij uitstek ook een mooie omgeving nodig. Zoals die in Salland.

Eerder zei ik dat we ruimtelijke opgaven meer in samenhang moeten benaderen. $1 + 1 = 1$. Juist de vrijetijdssector biedt daar goede kansen voor. Dat vraagt iets van iedereen. Ook van u. Ik heb dat bij een andere gelegenheid 'wederkerigheid' genoemd. Monumentale steden en prachtige landschappen bieden kansen aan ondernemers in de vrijetijdseconomie. Er valt iets te halen. Maar wat komt u brengen?

'Economische vitaliteit', denkt u misschien, maar van veel economische sectoren zijn de verwachtingen groter dan dat. Denk aan de industrie die grote stappen moet zetten om de leefomgeving gezonder te maken. Of de landbouw, waarvan we in toenemende mate ook natuurbeheer verwachten.

De vrijetijdssector heeft geen slecht *track record* op dit punt. Horeca heeft veel erfgoed gered. Je kunt eten en overnachten in forten, vuurtorens, havenkranen, brugwachtershuisjes, ga zo maar door. Veel buitenattracties zetten mensen in beweging. Goed voor de gezondheid. Toerisme en recreatie heeft bovendien mooie, innovatieve architectuur opgeleverd.

Maar de medaille heeft ook een andere kant. De sector kent zijn free riders. Bedrijven, en niet alleen kleine familiebedrijven, die profiteren van stads- of landschapsschoon zonder er iets voor terug te doen. Integendeel, gemakkelijk gebouwde hotels, lawaaiige attracties of eenvormige vakantiehuisjes doen afbreuk aan het natuurlijk of cultureel kapitaal waar ze op drijven. Neem Zeeland. Tussen 2017 en 2020 kwamen er in Zeeland duizend recreatiewoningen bij, vaak in mooie landschappen vlak achter de Noordzeekust, met een totale oppervlakte van 88.000 vierkante meter.

Met de toenemende beschikbaarheid van tijd om te besteden aan het bezoeken, beleven en consumeren van publieke plekken in onze steden en in het landelijk gebied zal de vraag naar meer en grotere bestemmingen toenemen. Bij de groei naar meer en groter moeten we steeds opnieuw vraagtekens plaatsen.

In een recent interview bij Nieuwsuur noemde ik dit: maak af en toe een pas op de plaats. Om te reflecteren en af te vragen of we met het goede bezig zijn. Als beschikbaarheid van ruimte minder vanzelfsprekend wordt, als betaalbaarheid van voorzieningen onder druk staat, als het dynamisch evenwicht tussen mens en natuur onomkeerbaar destructief lijkt, moeten we bewegen naar een ander mantra voor onze samenleving en onze economie. Ook in de toerismesector. Of **juist** in de toerismesector.

En daar is een nieuw verhaal voor nodig. Een verhaal dat wordt opgebouwd vanuit nabijheid, evenwicht, versterken wat er al is, rechtvaardigheid.

Als we verder de toekomst in kijken verwacht ik een Nederland te zien waarin een werkelijk gezonde leefomgeving vanzelfsprekend is geworden. Veel minder uitstoot van schadelijke stoffen. Minder automobilititeit en meer ruimte voor langzaam verkeer. Betere en aantrekkelijke verbindingen tussen het landelijk gebied en onze steden. Een gecultiveerd Deltalandschap dat door natuurlijke sturingsprincipes veiliger is geworden, maar ook veel diverser.

Die diversiteit maakt onze landschappen aantrekkelijk. Zeker ook voor uw doelgroepen. Hetzelfde geldt voor onze steden. Stadswijken en landschappen met maar één enkele vorm van ruimtegebruik, ontwikkelen zich zelden tot toeristische attracties. Met uitzondering wellicht van de uitgestrekte bollenvelden. Dat is een tweede reden waarom we ruimtebehoefte zoveel mogelijk moeten combineren, naast de nuchtere optelsom over het aantal hectares waar we het mee moeten doen. Een reden die juist voor uw sector van levensbelang is.

Laten we dit nieuwe verhaal inzetten om Nederland over de hele linie aantrekkelijker te maken. Zodat we Nederland niet meer hoeven op te delen in mooie en minder mooie, zelfs lelijke delen. Zodat bezoekers niet meer massaal op dezelfde regio's afkomen, en we een betere balans tot stand brengen in de toeristische druk.

Die toekomst waarin onze leefwereld gezonder en aantrekkelijker is vraagt nu om scherpe keuzes. Wat gaan we versterken en mogelijk uitbreiden. En waar nemen we afscheid van of moet krimpen. Scherpe keuzes vragen om verantwoordelijk eigenaarschap en om daadkracht.

Bij de cultuur- en toerismesector ligt een grote kans om fundamenteel bij te dragen aan de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. Vanuit de vraag hoe we samenhang brengen in de ruimtelijke opgaven op een manier dat het land er aantrekkelijker van wordt.

Mijn oproep aan ieder van u is: sluit u aan. Help om de soms pijnlijke keuzes die in het landelijk gebied nodig zijn, te verzachten. Help om het

landschap mooier en gezonder te maken. Om regio's te versterken die een onzeker sociaal-economisch perspectief hebben.

Dat vraagt om keuzes die misschien contra-intuïtief zijn. Juist *geen* nieuwe hotels bouwen waar nu de meeste vraag is, maar andere steden en regio's toeristisch ontwikkelen en ontsluiten. Juist *geen* nieuwe wegen bouwen waar nu de recreatiefiles staan, maar nieuwe bestemmingen creëren of andere vervoersvormen zoeken. Misschien moeten we de Nijverdalsebergweg op de Sallandse Heuvelrug afwaarderen tot een eenvoudig pad voor voetgangers waardoor de natuur meer rust krijgt voor een gezonde ontwikkeling?

Mogen we een individuele horeca-ondernemer bijvoorbeeld vragen om een deal te maken met een aangrenzend boerenbedrijf, om de natuur te versterken en tegelijk het uitzicht vanaf het terras te verfraaien? Zo kan iedereen naar de eigen mogelijkheden bijdragen.

Tot slot.

Ik ben mij er erg van bewust dat mijn verhaal hier en daar ongemakkelijk is. Bij mijzelf en ook bij u. Hoe we onze ruimte gebruiken, waar we onze arbeidskrachten inzetten, op welke wijze we ons culturele erfgoed toegankelijk maken en doorgeven in verhalen vraagt keer op keer om reflectie.

Maar iedere sector heeft een aandeel bij te dragen aan de noodzakelijke veranderingen in onze samenleving om onze leefwereld ook echt beter te maken. Als we die beweging collectief maken, als iedereen z'n deel pakt, worden ook de individuele keuzes minder contra-intuïtief. De nauwe ruimtelijke verwevenheid met alle andere vormen van ruimtegebruik bieden uw sector de uitgelezen kans om aanjager en verbinder te zijn. Mijn oproep is: grijp die kans.

Francesco Veenstra
Rijksbouwmeester
College van Rijksadviseurs